

Starp attīstību un pašizolāciju: humanitāro zinātņu katedras Igaunijā un Latvijā izdzīvošanas stratēģiju meklējumos

Marija Golubeva, PROVIDUS
2008

Tulkojums no angļu valodas: Elizabete Pičukāne
Tehniskais noformējums un interviju apstrāde: Linda Curika

Pētījums tapa ar Atvērtās sabiedrības institūta *International Fellowships Program* atbalstu.

Satura rādītājs

Satura rādītājs	2
Kopsavilkums	3
I. Humanitāro zinātņu katedras Igaunijā un Latvijā: situācijas raksturojums	4
1.1 Izkaisītās ciltis: zinātnieki starp finansēšanas un iekšējās konkurences trūkumu	4
1.2 Smaga vide? Ārējais spiediens un resursu trūkums humanitārajās zinātnēs Igaunijā un Latvijā	5
II. Humanitāras katedras un sabiedrība: atzinības meklēšanas stratēģijas	7
2.1 Kļūstot „cietākām” un „atveroties”: akadēmiskās atzinības meklēšanas stratēģijas	7
2.2 Sabiedriskās aktivitātes un komunikācija ar sabiedrību: sociālās atzinības meklēšanas stratēģijas	8
2.3 Sabiedriskās aktivitātes - akadēmiskas komunikācijas papildinājums vai aizstājējs? ...	11
III. Izpratne par savu lomu sabiedrībā un institucionālās attīstības perspektīvas	12
3.1 Izpratne par humanitāro zinātņu misiju mūsdienu sabiedrībā un par sakaru ar ekonomiku un pārvaldību	12
3.2 Jaunu disciplīnu attīstība kā izeja no savas disciplīnas zemā statusa: LU Anglistikas nodaļa	13
3.3 Pragmatisma laikmets: sabiedrības kritika no ideālās misijas perspektīvas	13
IV. Secinājumi	16
Humanitāro katedru komunikācijas ar sabiedrību tipoloģija (Latvija un Igaunija)	17
V. Rekomendācijas	19
5.1. Sadarbības attīstīšanas jomas	19
5.2. Humanitāro zinātņu katedru institucionālā attīstība: ceļā uz pārmaiņām	19
5.3 Atklātāku pētījumu finansēšanas principu lobēšana	20
Atsauces	21
Pielikums	22
Interviju saraksts	22

Kopsavilkums

Šī pētījuma pirmais mērķis ir izvērtēt, kādos veidos humanitāro zinātņu katedras Latvijā un Igaunijā komunicē ar sabiedrību, lai iepazīstinātu to ar savu akadēmisko dienaskārtību, ietekmētu sabiedriskās norises un pārliecinātu sabiedrību un politikas veidotājus par savas darbības lietderību.

Otrs mērķis, kas ir cieši saistīts ar pirmo, ir novērtēt subjektīvo faktoru ietekmi – tai skaitā dažādu akadēmisku disciplīnu kopienu misijas izpratni – uz to, kā tieši humanitāro zinātņu katedras abās Baltijas valstīs izvēlas sadarboties ar sabiedrību un kur tās saskata attīstības iespējas un atbalsta iespējas savai darbībai.

Pētījuma pamatā ir padziļinātās intervijas ar atsevišķu humanitāro zinātņu katedru vadītājiem un lektoriem Latvijas Universitātē, Daugavpils Universitātē un Tartu Universitātē (Igaunijā). Katedru izvēle bija nejauša.

Secinājumi un rekomendācijas akadēmiskās politikas veidošanai, kas izriet no šī pētījuma, sastāv no divām daļām:

1. Humanitāro zinātņu katedru iespējamie sadarbības ar sabiedrību un institucionālās attīstības ceļi, ņemot vērā to strukturālos un finansiālos ierobežojumus.
2. Latvijas un Igaunijas humanitāro zinātņu katedru komunikācijas ar sabiedrību tipoloģija un potenciālo uzlabojumu jomas.

I. Humanitāro zinātņu katedras Igaunijā un Latvijā: situācijas raksturojums

1.1 Izkaisītās ciltis: zinātnieki starp finansēšanas un iekšējās konkurences trūkumu

Augstākās izglītības sociologi ir salīdzinājuši akadēmiskas disciplīnas un tajās iesaistīto cilvēku grupas ar teritorijām un ciltīm, kurām ir savas antropoloģiskās īpašības, kas ietekmē to, kā katrā disciplīnā tiek skatīta pētījumu norise un to sociālā funkcija (Becher and Trowler, 2001). Tādēļ akadēmisko politiku tieši iespaido akadēmisko kultūru daudzveidība un attiecīgo disciplīnu „cilšu” īpašības. Varētu apgalvot, ka humanitāro zinātņu disciplīnām ir ilgāka vēsture nekā eksakto zinātņu disciplīnām, tādēļ ir sagaidāms, ka to „cilšu” kultūras ir dziļāk iesakņojušās un izrāda lielāku pretestību ārējam spiedienam – kā no tirgus procesu, tā arī no valsts puses. Kā šāda spiediena izpausmi humanitāro disciplīnu pārstāvji uztver arī politikas veidotāju prasības radīt efektīvus un mērāmus rezultātus, lai varētu attaisnot investīcijas humanitārajā zinātnē sabiedrības acīs. Humanitāro zinātņu relatīvo izolāciju un pastāvīgo nepietiekamā finansējuma situāciju daudzās valstīs vismaz daļēji var skatīt kā izrietošu no spiediena radīt šos „objektīvos” rezultātus, kā arī no disciplīnu un pētnieku pretošanās šim spiedienam.

Tanī pašā laikā humanitārajām zinātnēm attīstītājās valstīs ir būtiska loma jaunu ‘radošo industriju’ attīstībā (Cunningham, 2004). Nepievēršot pietiekošu uzmanību humanitāro zinātņu attīstībai savās valstīs, politikas veidotāji var netieši bremsēt jaunu ekonomikas nozaru attīstību, turklāt akadēmiskam darbam humanitārajās un sociālajās zinātnēs ir neizbēgama ietekme uz būtisku sociālu un politisku diskursu reproducēšanu sabiedrībā (Ellison, 2001). Humanitāro un sociālo zinātņu zinātnieki rada akadēmiskus tekstus, kas skar svarīgus politiskus jautājumus – no profesionālās ētikas līdz nacionālajai identitātei. Viņi reaģē uz dažādām problēmām sabiedriskās politikas kopienā vietējā un globālā mērogā, pārveidojot dominējošos diskursus saskaņā ar savu disciplīnu jeb „cilšu” loģiku jeb kultūru.

Tādēļ, lai nodrošinātu demokrātiskas pārvaldības un sabiedrības attīstības kvalitāti, ir būtiski, vai humanitāro zinātņu katedras sevi skata kā dinamisku un konkurētspējīgu akadēmiskās kopienas daļu, kas ir atvērta ārējiem un iekšējiem izaicinājumiem un jaunām perspektīvām, nevis kā aplenkto un izolētu sakrālu nacionālu zināšanu aizbildņu kopienu, kuru apdraud internacionalizācija un globalizācija.

Iepriekšējā pētījumā (Golubeva, 2006) ir izdarīti divi secinājumi par Latvijas humanitāro zinātņu pētnieku attieksmi pret internacionalizāciju un citiem ārējiem izaicinājumiem kopš 1990. gadiem:

1. Humanitāro un sociālo zinātņu katedru lektoriem ir atšķirīga attieksme pret pārmaiņām, kas notikušas akadēmiskajā dzīvē 1990. gadu laikā. Sociālo zinātņu katedru lektori akadēmiskās dzīves internacionalizāciju lielākoties vērtē pozitīvi, turpretī humanitāro zinātņu lektori ir satraukušies par akadēmiskās dzīves komercializāciju, kas, pēc viņu domām, grauj akadēmiskos standartus.

2. Humanitāro zinātņu katedru lektori bieži skata ārējus spēkus, piemēram, starptautisku ietekmi un brīvo tirgu, kā draudu avotu viņu disciplīnu sociālajai un kultūras misijai un reizēm pauž nožēlu, ka „valsts” vai politiķi viņus nepietiekami atbalsta jauna ideoloģiska ietvara radīšanā „nacionālās identitātes” vai „tradicionālo vērtību” saglabāšanai, pretojoties viņu saskatītajiem globalizācijas draudiem. Tas traucē humanitāro zinātņu pārstāvjiem

saskatīt jaunas iespējas zinātnes internacionalizācijā un atrast adekvātu veidu, kā uzlabot savu katedru un disciplīnu ieguldījumu starptautiskajā akadēmiskajā pētniecībā.

Ņemot vērā aprakstīto situāciju, šajā pētījumā tiek aplūkots, kā humanitāro zinātņu katedras adaptējas ārējām prasībām un ierobežotajam finansējumam un kā tās atrod (vai neatrod) savu veidu, kā mijiedarboties ar sabiedrību un izdzīvot nepietiekami finansētā, nekonkurētspējīgā akadēmiskā vidē.

1.2 Smaga vide? Ārējais spiediens un resursu trūkums humanitārajās zinātnēs Igaunijā un Latvijā

Igaunijā un Latvijā vidi, kurā humanitāro zinātņu katedras mēģina izdzīvot, ietekmē divi svarīgākie ārējie faktori: ierobežots finansējums pētniecībai un akadēmiskās konkurences trūkums nozarēs, kas ir ļoti ierobežotas lingvistisko faktoru dēļ (lielākā daļa pētījumu tiek veikta, orientējoties uz nacionālo, nevis starptautisko auditoriju). Humanitārās zinātnes Igaunijā un Latvijā (tāpat kā gandrīz visur pasaulē) ir gan „vieglas” (tādas, kas neražo vienkārši izmērāmus rezultātus, ko varētu uzreiz izmantot rūpniecībā, medicīnā vai tamlīdzīgiem mērķiem), gan „rurālas” (salīdzinoši maz apdzīvotas), kas nerada priekšrocības, risinot sarunas ar politikas veidotājiem un finansētājiem (Becher and Trowler, 2001). Tas, cik lielā mērā šīs disciplīnas tiek skatītas kā svarīgas sabiedrības un ekonomikas attīstībai, ir atkarīgs no politikas veidotāju izpratnes par zināšanu sabiedrības funkcionēšanu (Gibbons et al., 1994). Tomēr pat attīstītajās rietumu sabiedrībās ar ilgstošām valdības un privātā sektora humanitāro zinātņu atbalsta tradīcijām mūsdienās politikas veidotājiem lielākoties rodas šaubas par humanitāro zinātņu vai pat sociālo zinātņu tiešo lietderību vai produktivitāti (Etzkowitz and Leydersdorff, 2001).

Humanitāro zinātņu pārstāvji neatrodas īpaši labā pozīcijā savu interešu aizstāvēšanai sarunās ar politikas veidotājiem un finansējošām institūcijām arī to akadēmisko kopienu zemās konverģences dēļ. Kā norādījuši T.Bečers un P.Troulers, „Disciplīnas konverģences pakāpei, piemēram, ir acīmredzamas politiskas sekas. Konverģentām kopienām ir priekšrocība savu kolektīvo interešu virzīšanā. (...) Tādēļ fiziķi, vēsturnieki, matemātiķi un ekonomisti (citu elites grupu vidū) var baudīt zināmu varu gan intelektuālajā sfērā, gan aiz tās robežām. Turpretī disciplīnas konverģences-diverģences spektra pretējā pusē tiek skatītas kā politiski vājas un ārēji kā tādas, kurām trūkst labas intelektuālas reputācijas.” (Becher and Trowler, 2001, 191-2) No tām katedrām un fakultātēm, kas tika iekļautas šajā izlasē, tikai Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes vēstures katedras uzrāda zināmu konverģences pakāpi (kas pamatā balstās to konsolidētā ideoloģiskā pozīcijā), par ko liecina dažu vēsturnieku privilīģētais finansēšanas statuss ārpus parastajiem LU finansējuma avotiem.

Akadēmisku pētījumu finansēšanas nosacījumi kopumā Latvijā un Igaunijā atšķiras. Igaunijā pastāv konsekventi un diezgan caurspīdīgi finansējuma piešķiršanas kritēriji,¹ bet Latvijā finansējuma piešķiršana akadēmiskiem pētījumiem humanitārajās zinātnēs ir fragmentārāka un ideoloģiski tendenciozāka (Golubeva, 2006), un dažas katedras saņem ļoti maz atbalsta no Zinātnes padomes. Te var pieminēt to, ka sociālo zinātņu situācija Latvijā ir pat paradoksālāka: kaut arī zinātniekiem ir pieejams vairāk finansējuma no starptautiskiem avotiem, tādas disciplīnas kā politoloģija un antropoloģija joprojām nav pārstāvētas (t.i., nav īpašas ekspertu komisijas, kas vērtē pieteikumu akadēmisko kvalitāti) Zinātnes padomes finansējuma piešķiršanas struktūrā.

---

¹ Lai iegūtu vairāk informācijas par Igaunijas pētījumu finansēšanas sistēmu, skat. Igaunijas Pētniecības un attīstības portālu: www.etis.ee

Latvijā humanitāro nozaru zinātnieki joprojām pretojas idejai par kopēju vērtēšanas ietvaru, kas attiecinātu vienādus kritērijus uz humanitārajām un sociālajām zinātnēm. Prasība publicēt rakstus starptautiskos zinātniski recenzētos žurnālos un citējamības indeksi tiek skatīti kā paņēmiens, lai vēl vairāk marginalizētu humanitārās zinātnes un noliegtu to unikālo misiju kā nacionālās kultūras aizbildnēm. Igaunijā, kur eksaktajām un humanitārajām zinātnēm jau ir vienādi nosacījumi, humanitāro katedru vadītāji pauž bažas par neelastīgiem kritērijiem, tomēr atzīst, ka jaunā sistēma ievieš zināmu objektivitāti vērtēšanā finansējuma piešķiršanai:

„Pastāv ļoti skaidri kritēriji, kā piešķirt punktus par katru publikācijas veidu, un finansējuma pieprasījumi ir veiksmīgi, ja pētniekiem ir labas publikācijas. Vairāk punktu tiek piešķirts par publikācijām zinātniski recenzētos žurnālos. Protams, var izvirzīt argumentu, ka daži atzīti starptautiski žurnāli faktiski ir zaudējuši savu nozīmību, turpretī dažiem „vietējiem” rakstu krājumiem ir augsta kvalitāte... Klāt nāk sarežģīta birokrātija, grantu pieprasījumu rakstīšana ir prasme.” (Tartu universitātes Slāvu valodas un literatūras katedras vadītāja)

Latvijā, kur humanitāro un sociālo zinātņu pētījumu finansēšanai nav atklātu kritēriju un kur humanitāro zinātņu disciplīnu finansēšana lielā mērā ir ideoloģiski noteikta (Golubeva, 2006), var redzēt arī lielāku aizvainojumu par politikas veidotājiem piedēvēto „pragmatismu”. Moderno valodu un literatūru, slāvu valodu, klasisko valodu, viduslaiku vēstures katedras ir tipiski nepietiekami finansētu akadēmisku vienību piemēri, kas atrodas pastāvīgos alternatīvu avotu meklējumos, lai papildinātu niecīgo pētījumiem atvēlēto valdības finansējumu.

Konflikts starp fundamentālām pētniecības interesēm un pieejamā finansējuma mērķiem ir dažu katedru vadītāju darba prioritāšu skatījuma pamatā. Latvijas pētnieki, īpaši filologi, saskata pretrunas starp pētnieku finansēšanas programmu prioritātēm Eiropas Savienībā un Latvijā un viņu pašu akadēmiskajām interesēm:

„Eiropas Savienībā arī pētījumu politika ir velīta Eiropas integrācijas jautājumiem, un tas nav nekāds brīnums, jo tādi ir ES mērķi. Humanitārās disciplīnas - kā latviešu literatūra vai, piemēram, baltu filoloģija - netiek finansētas.” (Latvijas Universitātes Filoloģijas un mākslas zinātņu fakultātes dekāne)

„Mēs redzam, kādas prioritātes tiek izvirzītas, sadalot dažāda veida finansējumus. Prioritāte neapšaubāmi ir eksaktajām zinātnēm, bioloģijai, ko var izskaidrot, kāpēc šobrīd ir tā, tomēr maz tiek ņemtas vērā humanitāro zinātņu jomu intereses, potences, kaut vai tas, ka bez valodu zināšanām nav iespējama komunikācija un līdz ar to citu zinātņu jomu attīstība. Arī mūsu valsts kultūras apzināšana.” (Daugavpils universitātes Latviešu literatūras un kultūras katedras vadītāja)

Līdzīgā veidā tēmas, kas sabiedrībā ir ļoti pieprasītas, reizēm tiek skatītas kā pilnīgi atšķirīgas no fundamentālām pētniecības tēmām:

„Personiski es varu teikt, ka dzimumu jautājumi, dzimumu sociālo attiecību, dzimumu līdztiesības jautājumi ir ļoti pieprasīti gan svarīgos, gan ne tik svarīgos žurnālos. Bet dabiski, ka akadēmiskie pētniecības jautājumi ir baltu valodu vēsture – kuram no vispārējās sabiedrības tas varētu interesēt? Kam rūp fonētiskā attīstība baltu valodu vēsturē?” (Latvijas Universitātes Filoloģijas un mākslas zinātņu fakultātes dekāne)

II. Humanitāras katedras un sabiedrība: atzinības meklēšanas stratēģijas

2.1 Klūstot „cietākām” un „atveroties”: akadēmiskās atzinības meklēšanas stratēģijas

Viens no veidiem, kā celt kādas humanitāras disciplīnas prestižu sabiedrībā, kas neuzskata humanitārās zinātnes par īpaši svarīgām, ir iekļaut attiecīgo disciplīnu sociālajās zinātnēs, tādā veidā norādot uz tās ciešo saikni ar sociāliem un politiskiem procesiem. Sociālās zinātnes ir ‘cietākas’ par humanitārajām un līdz ar to piedāvā lielākas iespējas ‘objektīvizēt’ izpētes rezultātus un padarīt tos sabiedriski svarīgus. Tomēr šo ceļu izvēlas samēra nedaudzi no intervētajiem pētniekiem. Tā, Latvijas Universitātes Rietumeiropas un Amerikas jauno un jaunāko laiku vēstures katedras vadītājs domā, ka, kaut arī tradicionāli vēsture tiek uzskatīta par humanitāru zinātņu, tā ir „vistīrākā sociālā zinātne”.

Daži no intervētajiem humanitāro zinātņu pārstāvjiem uzskata, ka, viņuprāt, nepietiekoša sabiedrības atzinība ir saistīta ar humanitāro zinātņu pašizolāciju un akadēmisku politiku, kas neatzīst nepieciešamību pēc humanitāro zinātņu internacionalizācijas un atvērtības jaunām tendencēm. Tā, nepieciešamību pārvarēt pašlaik nacionālajās nišās iekapsulējušos humanitāro zinātņu izolāciju pauž zinātniece no Igaunijas:

„Es teiktu, ka vajadzētu veltīt lielāku uzmanību salīdzinošiem projektiem, kas mums palīdzētu izveidot saiknes starp Igauniju un pasauli mums apkārt un iemācītu vairāk par mūsu un šīs plašākās pasaules saiknēm pagātnē un tagadnē. Manā skatījumā šis ir būtisks humanitāro zinātņu mērķis, kas visā valstī netiek skatīts kā svarīgs, un šīs perspektīvas nepieņemšana ir redzama arī lēmumos par finansējumu.” (Tartu universitātes Angļu valodas un literatūras katedras lektore)

Pat pētnieki, kas nesaskata nepieciešamību „atvērties” kā imperatīvu *per se*, uzskata, ka jāadaptē katedru pētījumu tēmas un centrālie jautājumi Eiropas Savienībā pieejamo finansējuma programmu kārtībai, lai iegūtu papildu finansējumu un akadēmisku atzinību ārzemēs. Šo risinājumu iezīmē daži katedru vadītāji gan Latvijā, gan Igaunijā – līdzīgi kā šajā piemērā:

„Var mēģināt iekļūt ES projektos ar pieprasītām tēmām – sievietu studijas, dzimumu līdztiesības jautājumi, iecietības un diskriminācijas jautājumi, ES vēsture, kultūras studijas... Te es varu sevi ievietot dažās tēmās – vara un kultūra, māksla un valoda. Ja mēs tematizējam savu darbu saskaņā ar Eiropas pētījumu politikas pieprasījumu pēc šīm tēmām, mēs tajos tiekam iekļauti, bet, ja mēs paši nosakām savas prioritātes, tad šajos projektos nevar iekļūt.” (Latvijas Universitātes Filoloģijas un mākslas zinātņu fakultātes dekāne)

Nepieciešamība adaptēties Eiropas vai starptautiskām tendencēm netiek pieminēta ideoloģiskākajās no katedrām, kas iekļautas šajā pētījumā – Latvijas Universitātes VFF vēstures katedrās. Finansējumu, ko piešķir īpaši Latvijas 20. gadsimta vēstures pētījumiem Prezidenta kancelejas Latvijas Vēsturnieku komisija (izveidota 1998. gadā) un Valsts pētījumu programma „Letonika”, daži vēstures katedru pārstāvji skata kā pierādījumu pietiekamam atbalstam vēsturniekiem kopumā. Fakts, ka šis atbalsts ir pieejams pārsvarā tikai 20. gadsimta vēsturniekiem, netiek pieminēts. Lai attaisnotu lielāku finansējumu Rietumeiropas un Amerikas jauno un jaunāko laiku vēstures katedrai, tās vadītājs izmanto argumentu, ka „mūsu katedras 20. gadsimta vēsturnieki dara daudz vairāk 20. gadsimta

vēsturē, daudz vairāk publicējas, nekā, teiksim, viss Vēstures institūts kopumā”. Ideoloģiskā funkcija, kuru sankcionē valsts, tādejādi tiek skatīta kā pamatota stratēģija, kā padarīt humanitāru disciplīnu „saprotamāku” institūcijām, kas daļa valsts naudas līdzekļus, un arī priekšrocību ziņā attiecībā pret kolēģiem, kas veic „mazāk svarīgus” pētījumus.

2.2 Sabiedriskās aktivitātes un komunikācija ar sabiedrību: sociālās atzinības meklēšanas stratēģijas

Vienlaikus ar jaunu akadēmiskās izdzīvošanas ceļu un stratēģiju meklējumiem Igaunijas un Latvijas humanitāro zinātņu katedras ir vairāk vai mazāk iesaistītas sabiedriskajās aktivitātēs, kas uzlabo to iespējas tikt atzītām sabiedrībā. Tāpat kā akadēmiskās izdzīvošanas stratēģijas, arī aktīvākas un radošākas komunikācijas stratēģijas tiek vairāk izmantotas katedrās, kas valstij ir ideoloģiski mazāk svarīgas un tādēļ saņem mazāk sistemātiska atbalsta un finansējuma.

Cits veids, kā humanitāro zinātņu katedras mūsdienās var iegūt sociālu atzinību Baltijas valstīs, ir piedēvēt sev svarīgu ideoloģisku funkciju nācijas valsts būvēšanas procesā. Šajā ziņā īpaši izceļas Latvijas Universitātes Latvijas vēstures un Rietumeiropas un Amerikas jauno un jaunāko laiku vēstures katedras.

1. piemērs: ideoloģiskā komunikācija

No visām šajā pētījumā iekļautajām katedrām Latvijas Universitātes Rietumeiropas un Amerikas jauno un jaunāko laiku vēstures katedra bez mācību un pētniecības ierastajām funkcijām īpaši uzsver arī papildu ideoloģisko funkciju. Šāda izpratne par vēstures kā akadēmiskas disciplīnas funkcijām ir cieši saistīta ar akadēmiska pētījuma universālu principu noliegšanu attiecībā uz humanitārajām zinātnēm. Nacionālā identitāte tiek minēta kā viena no centrālajām vēstures pētījumu problēmām, un tiek uzsvērts humanitāro zinātņu (un īpaši vēstures) ideoloģisks skatījums:

„Es domāju, ka humanitārās zinātnes ir tāda ļoti svarīga lieta. Un jebkurā valstī jau šim te humanitārām zinātnēm ir tādi atsevišķi uzdevumi, tai skaitā, teiksim, Latvijā. Ja mēs runājam par vienu no tādām humanitāro zinātņu sastāvdaļām, par vēsturi, par kuru man tomēr vairāk zināms, tad es domāju, ka vēsture vēl nav ne tuvu veikusi savas fundamentālās funkcijas, kas vēsturei tādā atjaunotā valstī kā Latvija ir jāveic. Jo vēsturniekiem, ja mainās tā situācija, ir daudz kas jā dara, lai mainītu sabiedrības viedokli par to vai citu vēstures jautājumu, notikumu, jo tā ir tomēr diezgan tāda... jo katrā laikā vēsture tiek interpretēta, tiek skaidrota dažādi.” (Latvijas Universitātes Rietumeiropas un Amerikas jauno un jaunāko laiku vēstures katedras vadītājs)

Starp īpaši svarīgiem jautājumiem, kas sabiedrībai jāinterpretē no jauna, tiek pieminēts Otrais pasaules karš:

„Kā piemēru es varu pateikt par II Pasaules karu, mums tagad ir jācīnās par jaunu uztveri. Es parasti to dēvēju par uzvarētāju versijas dažādām izpausmēm. Tā jau nav tikai mantojums no Padomju Savienības, uzvarētāju versija ir pārstāvēta tagad arī Eiropā. Tātad Eiropa mūs spiež, viņiem ir cits skatījums uz tām lietām. Un tā tiek skatīta caur viena ļaunuma prizmu, kā mums to piedāvā Eiropa, mūsu situācija tomēr bija savādāka. Mēs nevaram Latvijā, un visā Austrumeiropā skatīties uz nacismu kā uz šo te vienīgā ļaunuma prizmu, tad iznāk pavisam greizs tas spogulis.” (Latvijas Universitātes Rietumeiropas un Amerikas jauno un jaunāko laiku vēstures katedras vadītājs)

Vēsturnieku sabiedriskās aktivitātes tādejādi tiek skatītas kā domātas pirmām kārtām šī un līdzīgu ideoloģisku mērķu sasniegšanai. Kaut arī demokrātiskas pārvaldības kvalitāte tiek pieminēta kā viens no aspektiem, kas ticis apspriests katedras pārstāvju intervijās laikrakstiem, katedras vadītājs izrāda daudz lielāku interesi par nacionālās identitātes jautājumu kā būtisku sabiedrībai.

Pārsteidzoši, ka katedru, kas visvairāk identificējas ar savu valstisko funkciju, (LU Rietumeiropas un Amerikas jauno un jaunāko laiku vēstures katedras un Letonikas un baltistikas nodaļas) sadarbība ar neakadēmiskām iestādēm ir niecīga. Spriežot pēc intervijas, Rietumeiropas un Amerikas jauno un jaunāko laiku vēstures katedras vienīgais pastāvīgais sadarbības partneris bez Prezidenta kancelejas Vēsturnieku komisijas ir Ārlietu ministrija - katedras vadītājs ir tās Konsultatīvās padomes loceklis. Ikmēneša rakstu publicēšana par 20. gadsimta vēsturi brīvdienu pielikumā vienam no lielākajiem dienas laikrakstiem un vizītes skolās ir vienīgās neakadēmiskās aktivitātes, kas notiek ar zināmu regularitāti. Nenotiek sadarbība ar Rīgas domi, izņemot neregulāru finansējumu publikācijām. Citiem vārdiem sakot, citu organizāciju un iestāžu daudzās aktivitātes, lai veicinātu interesi par 20. gadsimta vēsturi (Okupācijas muzeja pedagoģiskās „dzīvās vēstures” programmas, interaktīvais muzejs Liepājas Karostā un citi projekti) nekādā ziņā nav katedras prioritāte. Turpretī sadarbībai ar valsts institūcijām (kas nodrošina prestižu un finansējumu) tiek piešķirts prioritārs statuss.

Šāda pieeja ir cieši saistīta ar privilēģēto statusu attiecībā pret kolēģiem no citām disciplīnām. Piemēram, Centrālās un Austrumeiropas vēstures katedras pārstāvis intervijā pauž daudz mazāku entuziasmu par valsts atbalsta iespējām savas katedras aktivitātēm.

Aktīvākas un uz sadarbību ar sabiedrību balstītas izdzīvošanas un komunikācijas stratēģijas ir redzamas katedrās un nodaļās, kas ir ideoloģiski mazāk svarīgas valstij un tādēļ saņem mazāk sistemātiska atbalsta un finansējuma. Tādēļ tās izmanto radošākas izdzīvošanas stratēģijas – no atzarošanās citās disciplīnās, kas iepriekš attiecīgajā valstī nav pastāvējušas, līdz pastāvīgām uz vietējo sabiedrību vērstām aktivitātēm. Labs piemērs pirmajai ir lietišķās valodniecības disciplīnas izveidošana Latvijas Universitātes Anglistikas nodaļā, bet otrajai – Daugavpils universitātes humanitāro zinātņu katedru vietēja un reģionāla mēroga sabiedriskas aktivitātes.

2. piemērs: uz vietējo sabiedrību vērstas aktivitātes

Kaut arī Latviešu literatūras un kultūras katedra, iespējams, ir viena no aktīvākajām akadēmisku pētījumu veikšanā un publicēšanā Daugavpils universitātē, tās pētnieki ir aktīvi iesaistījušies arī sabiedriskās aktivitātēs – no publikācijām valsts un reģionālajos medijos un uzstāšanās televīzijā līdz pat īpašiem pasākumiem Daugavpils studentiem un skolām, kā arī dažreiz organizētiem pasākumiem plašākai (neakadēmiskai) sabiedrībai.

„Tikko viens profesors bija TV. Tikko bija „Kultūras Foruma” pielikums veltīts Daugavpils universitātes Komparatīvistikas institūtam. Man bieži periodikā parādās raksti. Visi publicējas – „Karogā”, „Kultūras forumā”. Manas grāmatas atvēršanas svētki - “Ibsens Latvijā”, tad bija raksti par grāmatu „NRA”, „Dienā”, arī Daugavpils TV, lai cilvēki Daugavpilī zinātu, kas šeit notiek. Arī pastāstīt par Ziemeļvalstīm – Rīgā par to visi zin, bet Daugavpilī pastāstīt par Ziemeļvalstīm vajag. Mums te tomēr cita kultūra. Rīga tomēr tuvāk luterānismam, mums te tomēr vairāk pareizticība, vecticība, cilvēki tuvāki Krievijai, Polijai, Lietuvai, ne tik daudz – skandināviskajam, tāpēc par to svarīgi stāstīt. Mums būs zviedru literatūras nedēļa, mēs tieši izejam uz masām –

Zviedrijas vēstnieks atbrauks, Ziemeļvalstu informācijas biroja vadītājs, būs pasākumi, lai būtu daudz tautas, lai visi redzētu, kas Daugavpilī notiek zinātnes jomā, bet arī sākumskolā būs zīmējumu konkurss, vidusskolā – pētniecisku darbu konkurss, studentiem – zinātnisku darbu konkurss. Apbalvosim laureātus. Šo pasākumu mēs tiešām taisām uz masām, iesaistīsim studentus, izejam uz presi, uz medijiem.” (Daugavpils universitātes Latviešu literatūras un kultūras katedras vadītāja)

Citētais intervijas fragments parāda, ka katedras vadītāja skata šīs sabiedriskās aktivitātes kā no katedras misijas izrietošas. Pati misija tiek skatīta tradicionālā jēdziena „kultūra” izpratnē kā kaut kas, ko pārējai sabiedrībai rada intelektuāļi. Tomēr sabiedrisko aktivitāšu klāsts ir mazāk konservatīvs nekā „valstiskām” Latvijas Universitātes humanitāro zinātņu katedrām. Daugavpils universitātes reģionālais raksturs ir pamatojums daudzo vietēja, nevis valsts mēroga pasākumu organizēšanai, un pastāv apzināta motivācija uzturēt saikni ar vietējo sabiedrību.

Atšķirīgs sabiedrisko aktivitāšu veids ir aktīva mediju izmantošana, lai paustu akadēmisku darbinieku viedokļus valstī notiekošajās diskusijās un ietekmētu pilsonisko sabiedrību un politisko dienaskārtību. 2007.gadā Latvijā un Igaunijā risinājās būtiski politiski notikumi, kas radīja masveida reakciju. 2007.gada aprīlī krieviski runājošo minoritāšu masu protesti pret Bronzas kareivja pieminekļa pārvietošanu Tallinā, kas izpaudās gan protestētāju, gan policijas vardarbīgā rīcībā, izraisīja nozīmīgu diskusiju par integrācijas politiku Igaunijā, kurā iesaistījās vairāki prominenti humanitārie un sociālie zinātnieki. 2007.gada novembrī Rīgā notika masu demonstrācijas pret valsts nozagšanas (politiskās korupcijas) draudiem, un šo protestu atbalsta mobilizēšanā iesaistījās vairāki labi pazīstami intelektuāļi un rakstnieki.

3. piemērs: mediju izmantošana plašas sabiedrības uzrunāšanai

Zinātnieki no katedrām un universitātēm ar augstāku akadēmisko statusu kopumā ir labākā situācijā, lai izmantotu savu simbolisko kapitālu, runājot ar sabiedrību par pārvaldības ētikas jautājumiem un citiem sabiedriskās dienaskārtības jautājumiem, jo viņi sabiedrības skatījumā ir uzticamas autoritātes. Dažu Tartu universitātes humanitāro zinātņu katedru aktivitātes ir labs šādas pieejas piemērs.

Tartu universitātes (galvenās valsts universitātes Igaunijā) humanitāro zinātņu katedru pētnieki regulāri uzstājas medijos un runā ar sabiedrību par pilsoniskajai sabiedrībai būtiskiem jautājumiem, kā arī par politisko ētiku.

„Pētnieki bieži uzstājas medijos par ētikas problēmām, arī pat par ļoti konkrētiem jautājumiem, piemēram, parlamenta deputātu algām. Humanitāro un sociālo zinātņu katedras atbalsta sociālāku politiku... Humanitāro zinātņu pētnieki redzami iesaistījās sabiedrības diskusijās pēc Bronzas kareivja krīzes un pēc tam diskusijās par piedāvāto Neatkarības pieminekli. Viņi ir īpaši aktīvi diskusijās par vietējās kultūras pielāgošanu globālām tendencēm, par toleranci un atšķirību pieņemšanu.” (Tartu universitātes Klasiskās filoloģijas katedras vadītāja)

Kā liecina šis citāts, humanitāro zinātņu katedras iesaistās tādu jautājumu apspriešanā, kas ir vairāk saistīti ar humanitāro zinātņu disciplīnu priekšmetu (vēsturiskā atmiņa, identitātes politika, tolerance), reizēm skarot labas pārvaldības un ētikas jautājumus. Komunikācijai ar sabiedrību izmantotie kanāli ir mediji: televīzijas diskusiju raidījumi, raksti avīzēs. Tai pašā laikā mazāk komunikācijas notiek ar vietējiem partneriem, piemēram, skolām vai nevalstiskajām organizācijām.

2.3 Sabiedriskās aktivitātes - akadēmiskas komunikācijas papildinājums vai aizstājējs?

Akadēmisko katedru sabiedrisko aktivitāšu veidi atšķiras atkarībā no katedras statusa, nevis disciplīnas ideoloģiskā statusa. Katedras, kurām finansējums ir labāk pieejams vai nu ar stabili un salīdzinoši caurskatāmu finansēšanas kanālu palīdzību un akadēmiskās izcilības dēļ (Tartu universitātes humanitāro zinātņu katedras), vai īpaša ideoloģiska statusa dēļ (Latvijas Universitātes Rietumeiropas un Amerikas jauno un jaunāko laiku vēstures katedra), vai arī abu iemeslu dēļ (Latvijas Universitātes Letonikas un baltistikas nodaļa), dod priekšroku tradicionālākām „akadēmiskām” komunikācijas formām jeb „konservatīvām” mediju stratēģijām – piemēram, dalībai diskusijās par aktuāliem kultūras un politikas jautājumiem valsts medijos. Latvijas Universitātes un Tartu universitātes humanitāro zinātņu pētnieki, šķiet, izvēlas uz publikācijām un konferencēm balstītu mijiedarbību ar sabiedrību biežāk nekā reģionālās Daugavpils universitātes pētnieki. Humanitāro zinātņu nodaļas Daugavpilī un mazāk finansētās Latvijas Universitātes katedras un nodaļas (īpaši Moderno valodu fakultātes nodaļas) ir daudz radošākas uz sabiedrību vērsto stratēģiju izvēlē.

Starp reģionālu un valsts universitāti pastāv atšķirība arī ārvalstu sadarbības partneru izvēlē: pētnieki Daugavpilī sadarbojas ar blakus esošo valstu (Polija, Krievija, Lietuva) universitāšu kolēģiem, bet lielāku valsts universitāšu pētnieki izvēlas globālāku akadēmisku sadarbību.

Dažos gadījumos izskatās, ka alternatīvas komunikācijas stratēģijas aizvieto tradicionālu akadēmisku komunikāciju, kura rada uzticību pētniekiem un ietekmi akadēmiskā vidē. Tā vietā, lai papildinātu akadēmiskās aktivitātes un tradicionālos komunikācijas kanālus (konferences un publikācijas starptautiskos recenzētos žurnālos), alternatīvie komunikācijas kanāli tos aizstāj.

Reģionālajai Daugavpils universitātei vietēja mēroga sabiedriskās aktivitātes un starptautiskā sadarbība ar reģiona kolēģiem, kuras rezultātā rodas zemāka līmeņa publikācijas, ir stratēģija, kas ļauj izdzīvot, bet ne sasniegt jaunu akadēmiskas izcilības un atzinības līmeni, kas ļautu katedras pētniekiem konkurēt nacionālā vai starptautiskā līmenī. Turklāt konkurences iespēju trūkums ļoti „rurālajā” akadēmiskajā sabiedrībā nemotivē pētniekus un akadēmisko vadību zemāka līmeņa humanitāro zinātņu katedrās mēģināt izmantot abus komunikācijas stratēģiju veidus. Tā vietā, lai papildinātu akadēmisko komunikāciju, vietēja mēroga sabiedriskās aktivitātes un reģionālā sadarbība kļūst par tās pagaidu aizstājēju.

III. Izpratne par savu lomu sabiedrībā un institucionālās attīstības perspektīvas

3.1 Izpratne par humanitāro zinātņu misiju mūsdienu sabiedrībā un par sakaru ar ekonomiku un pārvaldību

Gandrīz katrs katedras vadītājs, kas tika intervēts šim pētījumam, bija pilnīgi pārliecināts, ka nevērība pret humanitārajām zinātnēm no politikas veidotāju un sabiedrības puses kaitē sabiedrības vispārējai attīstībai, ieskaitot ekonomikas attīstību. Kā teica Latvijas Universitātes Filoloģijas un mākslas zinātņu fakultātes dekāne, „kamēr nekas liels nenotiks Latvijas kultūrā vai zinātnē, nekas liels nenotiks arī biznesā”. **Tomēr nevienā intervijā zinātnieki nenorādīja konkrētāk uz to, ka humanitāro zinātņu ‘produkts’ var tikt izmantots ekonomikā un valsts pārvaldē, piemēram, piedāvājot konceptuāli jaunus risinājumus multimediju izmantošanai, lai ietekmētu skolēnu motivāciju mācīties, vai attīstot jaunus iedzīvotāju līdzdalības veidus pārvaldībā** (Cunningham 2004).

Tai pašā laikā pastāv atšķirība starp t.s. „nacionālo” disciplīnu (valsts valoda, literatūra un vēsture) zinātnieku skatījumā uz humanitāro zinātņu situāciju un citu humanitāro nozaru (klasiskās valodas, modernās valodas un literatūra, kā arī citas mazāk „nacionālas” disciplīnas) zinātnieku skatījumā uz savu situāciju un misiju. Šī atšķirība (un kopīgās bažas) tiek kodolīgi aprakstīta kādā no Igaunijā veiktajām intervijām:

„Humanitāro zinātņu misijas apziņa visticamāk parādīsies kontekstos, kuros visi humanitāro zinātņu zinātnieki jūt, ka viņi ir apdraudēti, piemēram, saistībā ar pētījumu finansēšanu, kur mēs tiekam asi – un mums par sliktu - pretnostatīti eksaktajiem zinātniekiem vai lietišķajiem pētniekiem. Tādējādi kopīgā identitāte bieži ir sargājoša un arī uzspiesta no ārpuses. Ja varam runāt par kopīgu identitāti, es domāju, ka vairums humanitāro zinātņu ļaužu to skatītu (īpaši, ja viņi nodarbojas ar vēsturi vai igauņu valodu un literatūru) kā valsts kultūras mantojuma saglabāšanu globalizētā pasaulē.

Šis ļoti konservatīvais viedoklis tiek pausts arī sabiedriskās diskusijās par humanitāro zinātņu nepieciešamību. Tā kā es nodarbojos ar angļu valodu un tādēļ nevaru identificēties ar šo konkrēto viedokli manas īpašās nodarbošanās dēļ, es zinu arī, ka pastāv daudz mazāk „dzirdama” grupa, kas uzskata, ka cilvēki, kas strādā humanitārajās zinātnēs, var – un viņiem vajadzētu – dot ieguldījumu sabiedrībā, atveroties pasaulei.” (Tartu universitātes Angļu valodas un literatūras katedras lektore)

Līdzīgā veidā Latvijā intervētie zinātnieki, kas nepārstāv „nacionālās” disciplīnas, bija kritiskāki attiecībā uz viņu kolēģu, kas nodarbojas ar valsts valodu, literatūru un vēsturi, aizsardzības pozīciju. Izskatās, ka tieši rietumu valodu un literatūras zinātniekiem ir raksturīgs uzskats, ka, lai tiktu galā ar mūsdienu sabiedrības izaicinājumiem, pētniekiem pašiem ir jābūt atvērtiem jaunām iniciatīvām – gan savu disciplīnu iekšienē, gan arī pasaulē – un nav jābūt reaktīviem šauri izprastu „nacionālo zināšanu” aizbildņiem:

„Valodniekiem ir jābūt modriem, jāseko, lai savu valodu attīstītu kopā ar citām valodām, lai nevaimanātu, ka nāk tās svešās valodas iekšā un sabojā mūsu tīro latviešu valodu, skatīties, lai latviešu valoda ir atvērta, lai pieņem. (..) Tātad humanitārām zinātnēm tomēr, lai sabiedrība spētu novērtēt, tas jānopelna. Angļu valodā ir tāds izteiciens par zirgu - *to earn its keep* – jāatmaksā savs uzturs. Mums visiem, ja mēs tikai žēlosimies, ka mūs kāds nesaprot, ka mums kādreiz nesamaksā vai ka mūs kādreiz necildina, ja mēs visu laiku būsīm aizmugurē vai ja mēs neparādīsim ... nevis lielīties,

bet parādīt, ko mēs darām. Lai nenokavētu to, kas jau notiek.” (Latvijas Universitātes Anglistikas nodaļas vadītāja)

3.2 Jaunu disciplīnu attīstība kā izeja no savas disciplīnas zemā statusa: LU Anglistikas nodaļa

Atsevišķos gadījumos pārlicība par nepieciešamību ‘atmaksāt savu uzturu’ tajās katedrās un nodaļās, kas stāv zemāk ‘nacionālas zinātnes’ hierarhijā, savienojas ar aktīvu jaunu disciplīnu attīstīšanu. Piemēram, LU Moderno valodu fakultātē atsevišķas nodaļas pēc 2000.gada saskārās ar savas disciplīnas statusa relatīvo pazemināšanos salīdzinot ar 90.gadiem (kad bija mazāks valsts atbalsts ‘nacionālām’ zinātnēm un lielāks pieprasījums pēc svešvalodām no studentu puses). Kā atbildi uz šo relatīvu marginalizāciju, moderno valodu zinātnieki izmanto akadēmiskajā vidē un tirgū pastāvošo pieprasījumu pēc viņu disciplīnu ‘produkta’, attīstot jaunas darbības jomas.

Tā, LU Anglistikas nodaļas pārstāvjiem ir bijis vilinājums pievienot lietišķo pētījumu muskuli savām aktivitātēm, lai celtu nodaļas prestižu, lai gan šajā procesā viņi saskārās ar birokrātiskiem šķēršļiem:

„Pirms mēs ieviesām pie sevis lietišķo valodniecību, tā it kā eksistēja Latvijā, bet tā nebija kā zinātnes apakšnozare, to neatzina. Kā tiek atzītas nozares? Notiek pētījumi, tiek aizstāvētas disertācijas, ja nav, tad nozares nav. Ja nav pieteikta šāda nozare, tad tajā nozarē nevar aizstāvēt, tātad tas ir burvju loks.” (Latvijas Universitātes Anglistikas nodaļas vadītāja)

Kā šķērslis akadēmiskās aktivitātes attīstīšanai jaunās jomās, kas iepriekš Latvijā nav pastāvējušas, tiek pieminēta stingra valsts valodas politika akadēmiskajā jomā, ieskaitot akadēmisko disertāciju un pētījumu valodu:

„No sākuma bija domstarpības ar Valsts valodas padomi, kur sākumā bija tikai baltu valodnieki, un tie teica, ka mums vajag Latvijā zinātni latviešu valodā. Es teicu – jā, pareizi, bet disertācijas lietišķajā valodniecībā, kas Latvijā vēl nav attīstīta, ir jāraksta angļu valodā vai vācu valodā, vai franču... tādā, kas iet uz āru. Lai nav tā vienkārši – savā sulā pavārījās, trīs atnācām – vai, cik labi, tu ceturtā!” (Latvijas Universitātes Anglistikas nodaļas vadītāja)

Kā vienu no veidiem, kā jaunās disciplīnas attīstīšana tiek savienota ar reaģēšanu uz tirgus aktualitātēm, tiek pieminēta citu nozaru pārstāvju vajadzība apgūt mūsdienu zinātnisku terminoloģiju angļu valodā: vajadzība, uz kuru Anglistikas nodaļa reaģē ar savu piedāvājumu.

3.3 Pragmatisma laikmets: sabiedrības kritika no ideālās misijas perspektīvas

Neatkarīgi no disciplīnas vairāku katedru vadītāji, kas tika intervēti šim pētījumam Latvijā, pauda savu neapmierinātību ar to, ko viņi sauc par mūsu laika „praktiskumu” jeb „pragmatismu”. Šī neapmierinātība ir cieši saistīta ar apgalvojumiem par vērtību, kuras sabiedrībā aizstāv viņu disciplīnas, „mūžīgo” un „nemainīgo” dabu:

„Es domāju, ka humanitāro zinātņu uzdevumi nemaz nav atkarīgi no situācijas sabiedrībā, jo humanitārās zinātnes piedāvā nemainīgas un mūžīgas vērtības, kas ir katras kultūras jomas, katras kultūras vides pamats... Ko jūs saprotat ar vārdu „sabiedrība”? Es domāju, ka ir sabiedrība, kas novērtē (humanitārās zinātnes) – bet tā ir

sabiedrība, kas nav orientēta uz utilitārismu un praktiskumu.” (Latvijas Universitātes Klasiskās filoloģijas nodaļas vadītāja)

„Uz jautājumu, vai humanitāras zinātnes šobrīd, prakticisma laikmetā, var programmēt sabiedrību, es atbildētu ļoti uzmanīgi. (...) Šis laikmets noteikti nav garīguma dominantes laikmets.” (Daugavpils universitātes Latviešu literatūras un kultūras katedras vadītāja)

Intervētie zinātnieki noliedz „praktiskumu” un vienlaikus saskata kritisku attieksmi pret savu disciplīnu no eksakto zinātņu pārstāvju puses:

„Protams, aprindās, kur dominē eksaktais domāšanas veids, uzsvars ir uz lietām, kuras var izmērīt un nosvērt. Tur varbūt var rasties jautājums, kam ir vajadzīgs viss šis „humanitārais” materiāls. Īpaši bieži tas tā ir attiecībā uz mūsu nozari – seno laiku pētījumiem.” (Latvijas Universitātes Klasiskās filoloģijas nodaļas vadītāja)

Pretstatā mazāk privilēģēto disciplīnu pārstāvjiem Latvijas Universitātes Rietumeiropas un Amerikas jauno un jaunāko laiku vēstures katedras vadītājs izjūt atzinību un ir apmierināts ar to, cik lielā mērā viņa kolēģu pūliņus novērtē sabiedrība un valsts. Tomēr šī attieksme ir vairāk izņēmums un, iespējams, ir saistīta ar iepriekš aprakstīto 20.gadsimta vēsturnieku īpašo stāvokli Latvijā.

Kopumā var runāt vismaz par trim mūsdienu kultūras kritikas tendencēm Latvijas sabiedrībā: 1. nacionālistiskā, 2. padomju nostalgijas un 3. jauniešu kontrkultūras tendence. (Pilsētas jaunatnes kontrkultūra ir saistīta ar postmateriālistisko identitāti, kas īpaši labi redzama jaunākās paaudzes izglītoto cilvēku vidū (Inglehart and Welzel, 2005), tā nav tieši saistīta ar akadēmiskām struktūrvienībām, bet tās pārstāvji ir starp humanitāro zinātņu studentiem, kas veido savu akadēmisko kontrkultūru – par tās izpausmi var uzskatīt, piemēram, portālu Satori.lv). Visas trīs perspektīvas piedāvā savu patērētāju sabiedrības un mūsdienu politikas un biznesa elites materiālistisko vērtību kritiku – tomēr tām ir ļoti atšķirīgi skatupunkti.

Nacionālistiskā perspektīva ietver liberālisma, multikulturālisma un modernitātes kritiku no vienotas nacionālas kultūras ideāla, uz kuru jāvirza fragmentētā sabiedrība, pozīcijām. Tā, akadēmiķe Maija Kūle grāmatā „Eirodzīve” piedāvā patērētāju sabiedrības, postmodernās kultūras, mākslas un brīvā tirgus kritiku, nepiedāvājot nekādus alternatīvus sociālās attīstības modeļus. Akadēmiskā struktūrvienība, kur visbiežāk tiek producēta un reproducēta modernitātes un globalizācijas kritika no akadēmiskā nacionālisma pozīcijām, ir Latvijas Universitātes Filozofijas vēstures katedra (Golubeva, 2006).

Padomju nostalgijas modernitātes kritikas tendenci šajā pētījumā pārstāv intervijas ar Daugavpils universitātes Slāvu valodniecības un Krievu literatūras un kultūras katedru vadītājam. Abas intervijas atspoguļo zinātnieču izpratni par viņu disciplīnu statusa zaudēšanu pēc padomju sistēmas sabrukuma:

„Nav noslēpums, ka pirms Padomju Savienības sabrukuma krievu filoloģijai bija labāka pozīcija, bija vairāk (finansētu) studiju vietu, lielāka konkurence studentu vidū, lai iestātos.” (Daugavpils universitātes Slāvu valodniecības katedras vadītāja)

‘Pragmatisma’ kritikas izmantošana komunikācijā ar sabiedrību ir viens no veidiem, kā humanitāro zinātņu pārstāvji Latvijā cenšas signalizēt par savu disciplīnu neaizsargāto un trauslo statusu zinātnes hierarhijā. Tomēr pragmatisma kritikas diskurss bieži neļauj pašiem

zinātniekiem saskatīt iespējas, ko paver zinātnes internacionalizācija un humanitāro zinātņu sadarbība ar radošām industrijām, kā tā notiek citur pasaulē (Cunningham, 2004).

Neviena no modernitātes kritikas tendencēm, kas ir pārstāvētas Latvijas akadēmiskajās aprindās, neparādās intervijās ar Igaunijas zinātniekiem un katedru vadītājiem. Šī ir viena no būtiskākām atšķirībām starp humanitāro zinātnieku pārstāvētām pozīcijām abās valstīs.

IV. Secinājumi

1. Sastopoties ar aizvien stingrākām politikas veidotāju izstrādātām prasībām un humanitāro zinātņu nostādīšanu tiešā sāncensībā par ierobežotiem resursiem ar eksakto zinātņu katedrām, Latvijas un Igaunijas humanitāro zinātņu katedras izmanto atšķirīgas izdzīvošanas un komunikācijas stratēģijas. **Komunikācijas stratēģijas bieži izceļ atšķirību starp humanitārajām un eksaktajām zinātnēm. Humanitāro zinātņu katedras izmanto šīs stratēģijas komunikācijā ar vietējo sabiedrību un politikas veidotājiem, lai pierādītu savu īpašo lomu nacionālās kultūras mantojuma saglabāšanā un nacionālās valsts stiprināšanā. Tanī pašā laikā, humanitāro zinātņu pārstāvji pievērš mazāku uzmanību iespējām, kas ir saistītas ar humanitāro zinātņu produktu komercializāciju un ar jauno radošo industriju attīstību.**

2. Katedras un nodaļas, kas valstij ir ideoloģiski mazāk svarīgas un tādēļ saņem mazāku un nesistemātiskāku atbalstu (klasiskās filoloģijas katedras, moderno valodu katedras, viduslaiku vēstures katedras) bieži izmanto radošākas izdzīvošanas stratēģijas – no atzarošanās jaunās lietišķās disciplīnās, kas attiecīgajā valstī iepriekš nav pastāvējušas, līdz pastāvīgām sabiedriskām aktivitātēm, iesaistot vietējo sabiedrību un izmantojot savu sadarbības tīklu ar zinātniekiem no Austrumeiropas. Labs piemērs pirmajai stratēģijai ir lietišķās valodniecības disciplīnas izveide Latvijas Universitātes Anglistikas nodaļā, bet otrajai – Daugavpils universitātes humanitāro zinātņu katedru reģionālās aktivitātes.

3. **Humanitāro zinātņu katedras, kas jaunajās nācijās valstīs bauda privilēģētāku stāvokli – mūsdienu vēstures un valsts valodas un literatūras katedras – atrodas salīdzinoši labākā finansēšanas situācijā nekā citas humanitāro zinātņu katedras, un tādēļ tām ir mazāk vajadzīgas elastīgas un radošas pieejas komunikācijā ar sabiedrību.** Latvijā dažas no tām saņem finansējumu ar tādu procedūru palīdzību, kas neiekļaujas akadēmiskā darba vērtēšanas un finansēšanas vispārējos noteikumus (piemēram, no īpašiem finansējuma avotiem, kas izveidoti 20.gadsimta vēstures pētījumiem un valsts valodas aizsargāšanai un attīstīšanai).

Igaunijā caurskatāmāki finansēšanas kritēriji ļauj starptautiski atpazīstamās Tartu universitātes katedrām sacensties par finansiālu atbalstu ar mazāk ideoloģiskiem nosacījumiem. Abos gadījumos finansējums ļauj vadošajiem pētniekiem katedrās, kas atrodas labākā situācijā, strādāt bez biežas vēršanās pie alternatīviem finansējuma avotiem. Tomēr pat šajā gadījumā ir daži svarīgi izņēmumi, piemēram, Latvijas Universitātes Letonikas un baltistikas nodaļa savu pētījumu daļu dažreiz apzīmē ar alternatīvu zīmolu kā „feministiskās literatūras pētījumus” jeb pētījumus par „varu un kultūru”, lai iegūtu pieeju alternatīviem (ES) finansējuma kanāliem.

Gan valsts, gan ES akadēmiskais finansējums ļauj vadošajiem labākā situācijā esošo katedru pētniekiem uzturēt savus pētījumus bez plaša vietējās sabiedrības atbalsta. Tādēļ viņi ir mazāk radoši un mazāk aktīvi, strādājot ar vietējo sabiedrību (skolām, skolotāju asociācijām, nevalstiskajām organizācijām, domi, privāto sektoru) un dod priekšroku tradicionāliem akadēmiskās komunikācijas kanāliem (konferencēm, akadēmiskām publikācijām), reizēm uzstājoties nacionālajos medijos. Radošākus institucionālās un individuālās attīstības veidus dažreiz meklē mazāk labvēlīgā pozīcijā nostādītie pētnieki.

4. **Tas, cik lielā mērā humanitāro zinātņu katedrām ir jānovirzās no tradicionālās akadēmiskās komunikācijas ceļa, meklējot alternatīvus komunikācijas kanālus un**

jaunas izdzīvošanas stratēģijas, atšķiras atkarībā no neparedzamības līmeņa humanitāro zinātņu finansēšanas sistēmā un atkarībā no universitātes statusa.

Igaunijā, kur finansēšanas nosacījumi gan teorētiski, gan praksē ir vienādi gan eksaktajām, gan humanitārajām zinātnēm un ir diezgan caurskatāmi, Tartu universitātes 'ideoloģiski nesvarīgu' – klasisko valodu, angļu valodas vai slāvu valodu – katedru pētnieki joprojām lielā mērā var paļauties uz akadēmiskās komunikācijas tradicionālajiem kanāliem.

Latvijā, kur humanitāro zinātņu pētījumu finansēšanas nosacījumi ir mazāk caurskatāmi, mazāk priviligrētu disciplīnu pētnieki ir spiesti daudz vairāk paļauties uz alternatīviem veidiem, kā īstenot savu misiju un stiprināt savu lomu sabiedrībā, kā arī vairāk sadarboties ar vietējām institūcijām - no skolām līdz pašvaldībām. Reizēm šo aktivitāšu atbalstam viņi izmanto alternatīvus finansēšanas avotus (piemēram, vēstniecības).

5. Kopumā mazāk ideoloģisku humanitāro zinātņu katedru izdzīvošanas un komunikācijas stratēģijas šajos apstākļos izskatās dzīvotspējīgas. Tomēr tās atrodas pastāvīgas spriedzes situācijā, jo atbalsta avoti, ko tās izmanto savām sabiedriskajām aktivitātēm, nav pietiekami un uz tiem ne vienmēr var paļauties ilgstoši. Turklāt dažos gadījumos alternatīvas komunikācijas stratēģijas aizvieto tradicionālu akadēmisko komunikāciju, kura rada uzticību pētniekiem un ietekmi akadēmiskās aprindās. Tā vietā, lai papildinātu akadēmiskās aktivitātes un tradicionālos komunikācijas kanālus (konferences un publikācijas starptautiski atzītos žurnālos), alternatīvie komunikācijas kanāli reizēm tos aizstāj.

Tikai dažos gadījumos humanitāro katedru vadītāji nosauca jaunu medializētu produktu attīstīšanu kā vienu no iespējamiem attīstības veidiem savā katedrā vai nodaļā. Tas norāda uz katedru vadības nepietiekošo izpratni par attīstības iespējām, ko humanitārām zinātnēm paver tā saucamās jaunās radošās industrijas un par citām R&D iespējām savā jomā.

Humanitāro katedru komunikācijas ar sabiedrību tipoloģija (Latvija un Igaunija)

Latvijas un Igaunijas humanitāro zinātņu katedru sabiedriskās komunikācijas pastāvošo praksi aptuveni var iedalīt trijās kategorijās:

- *Konservatīvas mediju stratēģijas, iesaistoties diskusijās medijos un pilsoniskajā sabiedrībā (piemēram, Tartu universitātes pētnieku publikācijas nacionālajos medijos pēc Bronzas kareivja konflikta).*

Konservatīva mediju stratēģija nozīmē, ka akadēmiski pētnieki reizēm publicē rakstus vispārējai auditorijai par svarīgiem pilsoniskās sabiedrības jautājumiem kā, piemēram, Rīgas praidis vai diskusija par Bronzas kareivja pieminekļa pārvietošanu Tallinā.

- *Starpnozaru vietēji un reģionāli pasākumi (piemēram, zviedru literatūras nedēļa Daugavpils universitātē).*

Starpnozaru vietēji un reģionāli pasākumi piesaista cilvēkus no dažādām dzīves jomām (piemēram, skolēnus, nevalstiskās organizācijas, sabiedrību kopumā) un popularizē pētījuma priekšmetu un tēmas, ar kurām strādā katedras. Šo sabiedrisko aktivitāšu veidu atzīst Daugavpils universitāte (Zviedru literatūras nedēļa, Krievu valodas diena) un Latvijas Universitātes Moderno valodu fakultātes nodaļas.

- *Sadarbība ar skolām un skolotājiem (piemēram, Latvijas Universitātes Moderno valodu fakultātes nodaļu sadarbība ar skolotāju asociācijām).*

Dažas šajā pētījumā iekļautās katedras aktīvi sadarbojas ar skolām un skolotāju izglītības programmām, lai varētu ietekmēt vispārējos izglītības jautājumus, piemēram, svešvalodu apguvi skolās. Retumis šis sabiedrisko aktivitāšu veids pārtop par mēģinājumiem ietekmēt ricībpolitiku (piemēram, mēģinot ietekmēt svešvalodu mācību programmu skolās).

V. Rekomendācijas

5.1. Sadarbības attīstīšanas jomas

Iepriekš aplūkotā humanitāro zinātņu katedru pastāvošā sabiedrisko aktivitāšu prakse ir diezgan ierobežota un neiekļauj būtisku sadarbību ar privāto sektoru, valsts pārvaldi, nevalstiskajām organizācijām (izņemot skolotāju asociācijas un akadēmiskās apvienības) un pašvaldībām.

Jomas, kurās humanitāro zinātņu katedras potenciāli varētu sadarboties ar vietējo sabiedrību, ieskaitot privāto sektoru, NVO, un valsts pārvaldi, ir šādas:

- Jaunu risinājumu (piemēram, multimediju produktu) attīstīšana sadarbībā ar radošajām industrijām.
- Jaunu sabiedrības līdzdalības modeļu un risinājumu attīstīšana sadarbībā ar valsts pārvaldi, NVO un pašvaldībām, izmantojot humanitāro zinātņu potenciālu.
- Diskusija par politiku un tās ietekmēšana jomās, kas saistītas ar pārvaldības ētiku, kultūras politiku, imigrācijas un integrācijas politiku, cilvēktiesībām un citiem jautājumiem, kuros valsts iestādes un NVO varētu būt ieguvēji no humanitāro zinātnieku / ekspertu perspektīvas.
- Palīdzība pašvaldībām daudzveidības un nediskriminācijas politiku izstrādē, iekļaujošas sociālas un izglītības politikas plānu veidošanā.
- Filantropijas veicināšana, iesaistot vietējo sabiedrību un uzņēmējus diskusijā par sociālo atbildību.
- Partnerību veidošana vietējās labdarības attīstīšanai, piemēram, ar vietējo uzņēmēju atbalstu dibinot stipendiju fondus labākajiem maģistratūras vai doktorantūras studentiem vai novatoriskiem pētījumiem.
- Citas jomas.

Daudziem no šiem sadarbības veidiem būtu nepieciešama katedru institucionālās attīstības stratēģiskāka plānošana un augstskolu vadības atbalsts, un ne visas katedras visticamāk būtu veiksmīgas visās sadarbības jomās tuvākajā nākotnē. Tomēr, ja Latvijas un Igaunijas humanitāro zinātņu katedras īstenotu dažas no šīm aktivitātēm, tās varētu paplašināt savu atbalsta bāzi sabiedrībā un piesaistīt jaunus resursus. Tas arī palīdzētu tām iegūt privāta sektora, NVO un politikas veidotāju atzinību, kas var pozitīvi ietekmēt spēju piesaistīt resursus katedru pamata (akadēmiskām) aktivitātēm.

5.2. Humanitāro zinātņu katedru institucionālā attīstība: ceļā uz pārmaiņām

Tā kā moderno valodu nodaļas, šķiet, ir visatvērtākās radošām attīstības stratēģijām, kas balstās uz starptautisku tendenču ievērošanu un sekošanu tām, kā arī konkurenci par telpu ar ideoloģiskāk orientētām un introspektīvām „nacionālām” disciplīnām, noteikti ir jēga izmantot moderno valodu nodaļas kā bāzi, lai veidotu un attīstītu jaunas disciplīnas un apakšnozares, kas līdz šim reģionā nav pastāvējušas, kā arī lai radītu atvērtākus un starptautiski orientētus pētījumu centrus.

Humanitāro zinātņu katedru iespējamās aktivitātes, kas ļautu tām veiksmīgi institucionāli attīstīties un kļūt mazāk atkarīgām no ierobežotā valdības finansējuma, varētu būt šādas (bet ne aprobežoties ar tām):

- Ar lietišķajiem pētījumiem saistītu akadēmisku blakusproduktu radīšana jomās, kurās ir sabiedrības pieprasījums publiskajā un privātajā sektorā (piemēram, lietišķā valodniecība un terminoloģija Latvijas Universitātes Anglistikas nodaļā).
- Ar jaunām akadēmiskām disciplīnām un apakšnozarēm, kurām ir pieejams ES un starptautisks finansējums, saistītu akadēmisku blakusprojektu (*spin-off*) radīšana (līdz šim Latvijas Universitātes Moderno valodu fakultātē kā blakusprojekts ir izveidots Dzimtes studiju centrs, kas ir ieguvis finansējumu gan no ES, gan starptautiskiem avotiem un ir izveidojies par dzīvotspējīgu LU akadēmisku vienību).
- Iesaistīšanās skolotāju izglītības programmās, lai ietekmētu izglītības kvalitāti un saturu.
- Starptautisku zinātniski recenzētu žurnālu dibināšana (ieskaitot starpdisciplinārus), lai uzlabotu katedru starptautisko prestižu un stiprinātu akadēmisko sadarbību (piemēram, Tartu universitātes Klasiskās filoloģijas, Filoloģijas un Vēstures katedras publicē starptautisku humanitāro zinātņu žurnālu „Trames”). Tas laika gaitā var palīdzēt izveidot lielāku konvergenci mazāk privilēģētu disciplīnu akadēmiskajās kopienās, un lielāka konverģence šīm disciplīnām radīs vairāk priekšrocību dialogā par valsts finansējumu ar politikas veidotājiem.

5.3 Atklātāku pētījumu finansēšanas principu lobēšana

Latvijā, kur humanitāro un sociālo zinātņu pētījumu finansēšanas principi joprojām ir mazāk caurskatāmi un vairāk fragmentēti nekā Igaunijā, humanitāro zinātnieku interesēs būtu apvienoties, lai radītu pārmaiņas Zinātnes padomes finansēšanas principos savām disciplīnām. Ir maz ticams, ka šāda apvienošana varētu notikt tuvākajā nākotnē, ņemot vērā izplatītās bailes no konkurences ar eksaktajām zinātnēm. Tomēr šī kopīgās darbības iespēja laiku pa laikam ir jāpiemin, lai to pakāpeniski ieviestu attiecīgo akadēmisko kopienu dienaskārtībā.

Atsauces

T. Becher, P. Trowler. *Academic Tribes and Territories*, 2nd edition, Open University Press 2001.

S. Cunningham. 'The Humanities, Creative Arts and the Innovation Agenda'. Brad Haseman, Sue-Anne Wallace, Rod Wissler (red.), *Innovation in Australian Arts, Media and Design: Fresh Challenge for the Tertiary Sector*. Flaxton, 2004.

J. Ellison. *The Humanities and the Public Soul*, Center for Democracy and Citizenship, University of Minnesota, 2001.

H. Etzkowitz, L. Leydersdorff. *Universities and the Global Knowledge Economy: A Triple Helix of University-Industry-Government Relations*, Continuum, 2001.

M. Gibbons, C. Limoges, H. Novotny, S. Schwartzman, P. Scott, M. Trow. *The New Production of Knowledge: the Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies*, Sage Publications, 1994.

M. Golubeva. *International Donor Impact, Funding Infrastructure and Academic Discourses in Humanities and Social Sciences in Latvia*. IPF policy paper, Center for Policy Studies, CEU 2006.

R. Inglehart, C. Welzel, *Modernisation, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge University Press, 2005.

Pielikums

Interviju saraksts

Latvijas Universitāte (LU)

Filoloģijas un mākslas zinātņu fakultātes dekāne

Rietumeiropas un Amerikas jauno un jaunāko laiku vēstures katedras vadītājs

Austrumeiropas vēstures katedras vadītājs

Viduslaiku vēstures katedras vadītājs

Klasiskās filoloģijas katedras vadītāja

Anglistikas nodaļas vadītāja

Franču valodas un literatūras katedras vadītāja

Daugavpils Universitāte

Latviešu literatūras un kultūras katedras vadītāja

Vēstures katedras vadītājs

Slāvu filoloģijas katedras vadītāja

Krievu valodas un literatūras katedras vadītāja

Tartu Universitāte

Klasiskās filoloģijas katedras vadītāja

Slāvu valodas un literatūras katedras vadītāja

Angļu valodas un literatūras katedras lektore

Vēstures fakultātes lektors